

VU Research Portal

De drie-eenheidsleer: rechtstreeks weggelopen uit de bijbel

van den Brink, G.

published in

Hete hangijzers. Antwoorden op zeventien kritische vragen aan het christelijk geloof
2009

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van den Brink, G. (2009). De drie-eenheidsleer: rechtstreeks weggelopen uit de bijbel. In C. Dekker, & M. van Veelen (Eds.), *Hete hangijzers. Antwoorden op zeventien kritische vragen aan het christelijk geloof* (pp. 199-210). Buijten & Schipperheijn.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Hete Hangijzers

Antwoorden op 17 kritische vragen
aan het christelijk geloof

Redactie: Martine van Veelen & Cees Dekker

Inhoud

Leeswijzer	9
Voorwoord Andries Knevel	11
1. Hete hangijzers, waarom zouden we ons er aan branden?	17
Waarom dit boek? Cees Dekker & Martine van Veelen	19
De denkers een denker Reinier Sonneveld	22
2. Waarom kennen we de Bijbel een bijzonder gezag toe?	35
De Bijbel: 'leuke verhaaltjes' of Gods Woord? Jan Mudde	37
Het Woord is een persoon Johan Klein Haneveld	51
3. Wat moeten we met al dat geweld in het Oude Testament?	53
Kan een God van liefde geweld gebruiken? Erik Peels	55
Heb je vijanden lief Cees Stavleu	66

- 4. Zijn de evangeliën over Jezus betrouwbaar?** **00**
- Een Jezus, vier evangeliën en een canon** **00**
Arie Zwiep
- Is alles gelegen** **00**
Richard Goossens
- 5. Geloof en wetenschap, dat kan toch niet samen gaan?**
- Conflict of boedelscheiding?**
Ard Louis
- Wonderen**
Arie van den Beukel
- 6. Wat is het nu, schepping of evolutie?**
- Evolutie maakt de schepping groter**
René Fransen
- Een verschil van bril**
Hans Hoogerduijn & René Fransen
- 7. Waarom laat God lijden toe?**
- Toch ziet hij de pijn en het verdriet**
Stefan Paas
- ‘Ik ken m’n geschiedenis van de theologie redelijk, Theoloog’**
Theoloog & Stefan Paas

8. Wat moet je als modern mens met de duivel en demonen?

Het demonische als weerzin tegen Gods goedheid

Evert Jan Ouweneel

Geen sprookjes

Johan Klein Haneveld

9. Je kunt toch niet geloven in een God die onschuldige mensen straft in een hel?

Geen martelende duivels maar gerechtigheid van God

Bram van de Beek

Een hoopvolle toekomst voor heel de mensheid

Johan van Arkel & Martine van Veelen

10. Wat moeten we denken over het hiernamaals en de hemel?

De hemel vanuit aards perspectief

Rudi Hakvoort

Innovatief geloven

Martine van Veelen

11. Wat moet je met zo'n onbegrijpelijk dogma als Gods drie-eenheid?

De drie-eenheidsleer: rechtstreeks weggelopen uit de Bijbel

Gijsbert van den Brink

Wie komt het eerst?

Johan Klein Haneveld

12. Is de islam vriend of vijand?

Dichtbij Jezus, dichtbij moslims

Cees Rentier

Liefde zet je leven op zijn kop

Mustafa

13. Is het christelijk geloof waar en andere religies dus niet?

Jezus als enige weg tot God?

Robert Doornenbal

Kritiek van Jezus Christus op alle religies

Simon van der Lugt

14. Klimaat en milieu, is dat christenen een zorg?

Christus en de klimaatcrisis: huiswerk voor de kerk

Peter Siebe

Veelzijdigheid

Johan Klein Haneveld

15. Hoe christelijk te denken over homoseksualiteit?

Christen-homo dankzij en ondanks de homobeweging

Herman van Wijngaarden

'Ik wil het eens scherper stellen'

Erik Bolks & Herman van Wijngaarden

16. Zijn christenen dan soms betere mensen?

Meer dan het goede

Otto de Bruijne

Heilig boontje?

Johan Klein Haneveld

17. Wat is de kern van het christelijk geloof?

God is al nederig

Koert van Bekkum

Hij tekent nieuwe wegen

Arie van Nieuwkerk

Over de auteurs

Leeswijzer

Dit boek is opgebouwd rond 17 kritische vragen over het christelijk geloof. Elk hoofdstuk behandelt één zo'n vraag aan het christelijk geloof en behandelt deze vanuit een apologetisch gezichtspunt. Daarna volgt een korte reactie of aanvulling in de vorm van een chat, opiniestuk of column. Omdat de hoofdstukken elk een afzonderlijk thema behandelen, zijn ze onafhankelijk van elkaar te lezen en te gebruiken als studiemateriaal voor kringen, catecheses, discussieavonden et cetera.

De drie-eenheidsleer: rechtstreeks weggelopen uit de Bijbel

Gijsbert van den Brink

Gods drie-eenheid houdt de meeste christenen niet sterk bezig. Orthodoxe christenen geloven er heilig in, maar in veel gevallen vinden ze het moeilijk om uit te leggen waarom precies en wat het inhoudt. Wel zijn ze ervan overtuigd dat niet alleen hun hemelse Vader God is, maar ook Jezus Christus en de Heilige Geest. Terwijl er toch geen drie goden zijn maar één...Dat is precies de reden waarom God in de christelijke traditie aangeduid wordt met dat unieke woord waarin zowel het getal 'drie' als 'een' voorkomt: drie-enig, of ook wel drievuldig. In de liederen die gezongen worden in de liturgie komt het geloof in Gods drie-eenheid regelmatig naar voren, en ook in de gebeden. Maar in de praktijk van het leven speelt het verder meestal geen rol. Ook predikanten en andere voorgangers vinden het vaak moeilijk om de essentie ervan op begrijpelijke wijze uit te leggen. In gemeenten waar op zondag in de middag- of avonddienst gepreekt wordt via de Heidelbergse Catechismus, bezorgt het de dominees nogal eens hoofdbrekens wanneer zondag 8 aan de beurt is – het gedeelte dat gewijd is aan Gods drie-eenheid.

Opvallend is dat buitenstaanders soms meer geïntregeerd zijn door de drie-eenheidsleer dan christenen. Dit geldt zeker voor joden en moslims, die er veelal een buitengewoon ernstige ketterij, want een subtiële vorm van veelgodendom, in zien. Het geldt ook voor westerse agnosten en atheïsten. Bij het geloof in God kunnen zij zich vaak nog wel iets voorstellen, maar men haakt onmiddellijk af zodra die God op mysterieuze wijze geacht wordt uit drie identiteiten te bestaan. Is dat niet net zoiets als iemand die zich inbeeldt drie personen tegelijk te zijn? De (voor christenen natuurlijk kwetsende) associatie met een meervoudige persoonlijkheidsstoornis is dan snel gemaakt, en de drie-eenheidsleer vormt een goede reden om het verder vooral niet meer in het christendom te zoeken. Ook zoekers, voor wie het christendom eventueel nog wel een optie is, lopen ertegen aan. Enkele jaren geleden bleek uit veldonderzoek dat de vraag hoe het zit met de drie-eenheid van God tot de top-drie behoort van vragen die tijdens Alpha-cursussen gesteld worden (de andere twee zijn hoe er toch zo veel lijden en kwaad in de wereld kan zijn, en waarom temidden van de vele godsdiensten alleen het christelijk geloof

waar zou zijn). Kennelijk behoort de moeilijke drie-eenheidsleer tot de thema's die mensen doet aarzelen om christen te worden.

Dat laatste lijkt me jammer, en ook niet nodig. In deze bijdrage wil ik proberen uit te leggen wat de drie-eenheidsleer inhoudt, en waarom deze zo belangrijk is. Ik zal niet te ver ingaan op waar de drie-eenheidsleer vandaan komt en de vele ingewikkelde discussies die er in de eerste eeuwen van de kerkgeschiedenis over gevoerd zijn. Daarover bestaat genoeg andere literatuur (wie er meer over wil weten kan bijvoorbeeld kennis nemen van de boeken van Meijering en Meesters die in het literatuurlijstje aan het eind van dit hoofdstuk genoemd staan). Wel wil ik proberen te laten zien hoe de drie-eenheidsleer opkomt uit de Bijbel. En verder gaat het me vooral om de praktische relevantie ervan.

De drie-eenheidsleer en de Bijbel

Wat de meeste christenen sowieso *wel* een heel belangrijk onderdeel van hun geloof vinden, is de Bijbel (vergelijk hoofdstuk 2 en 4 van dit boek). Men hoeft bepaald niet te geloven dat de Bijbel woord voor woord door de Geest gedicteerd is en door de bijbelschrijvers op onfeilbare wijze is opgeschreven, om toch de betekenis van de Bijbel voor het geloof zeer hoog aan te slaan. De meeste christenen lezen zelfs dagelijks in de Bijbel.

Welnu, wanneer we zo onbevoordeeld mogelijk recht proberen te doen aan het geheel van de Bijbel, dan komt er onvermijdelijk zoiets als een drie-eenheidsleer 'uitrollen'. Niet geheel uitgewerkt, niet in kant en klare vorm – de kerk heeft niet voor niets enkele eeuwen nodig gehad voordat ze de drie-eenheidsleer adequaat kon verwoorden – maar toch wel zo dat de kiemen ervan in de Bijbel opgesloten liggen.

Wie het zonder de drie-eenheidsleer wil doen, heeft per definitie een alternatief nodig. Daar zijn er ook een heel aantal van. Bijvoorbeeld de gedachte dat God één en enkelvoudig is – een diepgewortelde overtuiging in de Griekse filosofie. Of de gedachte dat er in feite twee goden zijn – een optie die in Perzische religies wijdverbreid was, en die in de eerste tijd van het christendom opgeld deed via de leer van Marcion (zie ook hoofdstuk 4): er is een goede God (de Vader van Jezus), maar ook een kwade (de Schepper van de materie)... Beide opties zijn al vroeg door de christelijke kerk afgewezen omdat ze evident geen recht deden aan de boodschap van de apostelen. De subtielere alternatieven hebben in de kerkgeschiedenis echter een veel langer leven gehad, en duiken van tijd tot tijd nog steeds op. Ook hier gaat het vooral om twee opties: de gedachte dat God één persoon is die drie verschillende rollen speelt (technische term: modalisme), en de gedachte dat God de Vader toch net even iets goddelijker is dan de Zoon en de Heilige Geest (technische term: subordinationisme). Maar ook van deze alternatieven moet je zeggen dat ze op de

keper beschouwd de boodschap van de Bijbel scheeftrekken. Ze doen geen recht aan de complexe en fijnzinnige manier waarop het Nieuwe Testament over God spreekt. En ze doen zelfs geen recht aan het Oude Testament, want ook daarin valt datgene wat over God gezegd wordt al niet geheel onder een noemer te vangen.

Kijken we om met dat laatste te beginnen eerst even naar het Oude Testament. Als voorbeeld neem ik de bekende geschiedenis van de 'binding' van Izak in Genesis 22. Daar is het eerst God zelf die Abraham aanspreekt en oproept om zijn zoon te offeren (vers 1, 2). Wanneer Abraham vervolgens op de berg Moria op het punt staat zijn zoon te doden, is het de Engel des Heren die hem op dezelfde wijze als God aanspreekt bij zijn naam, om hem te melden dat hij zijn zoon niet daadwerkelijk hoeft te doden (vs. 11, 12). Als Abraham vervolgens een ram geofferd heeft in de plaats van zijn zoon en de betreffende plek een naam gegeven heeft, roept de Engel des Heren hem voor de tweede keer. Dat gaat als volgt: 'Hij zei: 'Ik zweer bij mijzelf – spreekt de HEER: Omdat je dit hebt gedaan, omdat je mij je zoon, je enige, niet hebt onthouden, zal ik je rijkelijk zegenen'' (vs. 16-17). Het blijkt dus dat de Engel van de Heer verschijnt als iemand die enerzijds verschilt van God en anderzijds toch identiek is met God. Opvallend is dat de Engel hier niet een soort tussenpersoon is, maar evenals God zelf rechtstreeks 'van de hemel' spreekt. Inhoudelijk lijkt het aanvankelijk alsof beiden een verschillende boodschap hebben: van God moet Abraham zijn zoon doden, van de Engel moet dat juist niet. Is God er soms voor het slechte nieuws, en de Engel voor het goede? De vertelling bereikt echter een hoogtepunt wanneer in vers 16 en 17 blijkt dat God en de Engel geheel één zijn. God identificeert zich geheel en al met zijn Engel, en Abraham hoeft niet bang te zijn dat God toch nog weer iets anders van hem zal vragen.

Soortgelijke patronen van onderscheidenheid-en-identiteit in God komen we ook tegen in andere oudtestamentische oerverhalen, zoals dat over het terughalen van Hagar uit de woestijn (Gen. 16), Jakobs gesprek met Lea en Rachel over het gebeuren bij Bethel (Gen. 31), de roeping van Mozes (Ex. 3) en de geboorte van Simson (Richt. 13). Bijzonder intrigerend is ook Ex. 23: 'Ik stuur een engel voor jullie uit om je op je tocht te beschermen en je naar de plaats te brengen die ik voor jullie bestemd heb. Neem je voor hem in acht, gehoorzaam hem zonder tegenspreken, want hij handelt in mijn naam en zou jullie je opstandigheid niet vergeven. Als je hem gehoorzaamt en alles doet wat ik zeg, zal ik de vijand van jullie vijanden zijn en jullie onderdrukkers onderdrukken. Mijn engel zal voor jullie uit gaan naar het gebied van de Amorieten, de Hethieten, Perizzieten, Kanaänieten, Chiwwieten en Jebusieten, en ik zal die volken uitroeien' (vers 20-23). Hier zien we opnieuw de wonderlijke verandering waarbij God zich eerst onderscheidt van de Engel om zich vervolgens juist geheel met hem te identificeren: 'indien gij aandachtig naar *hem* luistert, en alles doet wat *ik* zeg...' Maar hier wordt ook expliciet vermeld waar deze

identificatie op teruggaat is: '*want mijn naam is in hem*' (NBG). Dat is een buitengewoon interessante formulering, zeker als men daarnaast legt hoe God volgens het Nieuwe Testament zijn naam aan Jezus geeft (Fil. 2: 9, 11), en hoe Jezus volgens het Johannes-evangelie de Naam van God ('Ik ben die ik ben', Ex. 3: 14) op zichzelf betreft in de zogeheten 'Ik ben-woorden' ('Ik ben de goede herder' et cetera).

Overigens kunnen we in het Oude Testament soortgelijke waarnemingen doen als het gaat over *de Geest* van God (*Ruach*, *YHWH*). We kunnen hier nu niet net zo gedetailleerd op ingaan, maar heel vaak wordt het handelen van God toegeschreven aan deze Geest – en ook dan valt op dat Gods Geest enerzijds een eigen identiteit (dat wil zeggen een eigen 'kleur' en karakter) heeft ten opzichte van God, maar anderzijds toch ook weer zomaar kan samenvallen met God zelf. Kortom, zorgvuldige lezing van tal van passages uit het Oude Testament brengt ons al een heel eind op weg om te begrijpen wat er gebeurde toen in de vroege kerk het inzicht doorbrak dat ten grondslag ligt aan de drie-eenheidsleer.

In het Nieuwe Testament wordt dit grondpatroon nog concreter. Daar zien we in de evangeliën hoe Jezus God als zijn Vader aanroept, en in zijn verkondiging de mensen oproept zich naar die Vader om te keren. Hij verkondigde, zo vat Markus Jezus' missie samen, het goede nieuws aangaande *God* (Marc. 1: 14). Dat goede nieuws heeft alles te maken met het nabijgekomen koninkrijk van God (Marc. 1: 15). Talloze gelijkenissen zijn erop gericht duidelijk te maken hoe het er in het koninkrijk van God aan toe gaat. Het is duidelijk dat dit koninkrijk niet van deze wereld is, want het draait er niet om macht en hoge posities, maar om bewogenheid met verloren mensen. Genade, liefde en vergeving geven er blijkens de gelijkenissen de toon aan – terwijl tegelijk het oordeel geveld wordt over hen die daar niet aan willen.

Jezus' hele optreden was door en door theocentrisch. Het ging hem erom de alles te bovengaande betekenis voor het voetlicht te brengen van God en van een leven onder Gods heerschappij. Het is zelfs zo, dat als iemand ineens riep: 'Ja maar u bent zelf toch ook niet zomaar iemand – de Messias, de Zoon van God –, dat Jezus dan vriendelijk vroeg om het daar verder vooral niet over te hebben (Marc. 3: 11, 12; 8: 30). Soms verbood Hij zelfs dat men over zijn wonderen zou spreken (Marc. 1: 44, 5: 43, 7: 36, 8: 26). En als iemand hem ergens aanspreekt met 'Goede meester', is het net of Jezus schrikt en het meteen even wil rechtzetten: 'Waarom noemt u mij goed? Niemand is goed behalve God' (Marc. 10: 18). 'Ik ben niet uit op eigen eer', zegt hij dan ook bij Johannes (Joh. 8: 50), 'ik eer mijn Vader' (Joh. 8: 49). Kortom, alles wat Jezus zei en deed, was erop gericht dat wij Góð de plaats zouden geven die zem toekomt. Door zijn koningschap te erkennen, zijn wil boven alles te zetten, en hem de koers te laten bepalen. Met die oproep ging Jezus drie jaar lang het land door. Zijn hele leven was ervan doortrokken. Je zou dus, in navolging van de Nederlandse 20^e-eeuwse theoloog A.A. van Ruler kunnen zeggen: het draait in

het Nieuwe Testament wel om Jezus, maar het gaat om God en zijn koninkrijk.

Hoe reageert God zelf nu op dit optreden van Jezus? Dat wordt in het evangelie gaandeweg steeds duidelijker: door precies het omgekeerde te doen, namelijk Jezus in de schijnwerpers te plaatsen, en hem als zijn geliefde Zoon te bestempelen. Het gebeurt in de evangeliën maar twee keer dat God zelf het woord neemt. Maar in beide gevallen is dat om zich met Jezus te identificeren en hem in het middelpunt te stellen. Eerst bij de doop in de Jordaan (Matt. 3: 17, Marc. 1: 11, Luc. 3: 22), en later bij de verheerlijking op de berg (Matt. 17: 5, Marc. 9: 7, Luc. 9: 35; vergelijk ook nog het samenvattende bericht in Joh. 12: 28). Daarna gaat Jezus Getsemane in, het beslissende moment waarop hij de daad bij het woord voegt door zich helemaal met de wil van de Vader te vereenzelvigen. Dat heeft hij gedaan, tot aan het kruis toe. Daarop heeft de Vader hem opnieuw aangesproken, en wel door hem wakker te roepen uit de dood. De opwekking was, zo zeggen nieuwtestamentici vandaag haast unaniem, een goddelijke daad van rehabilitatie. Daarmee liet de Vader dus op een onovertroffen wijze zien: déze man had het met zijn boodschap over mij bij het rechte eind! Dus wie mij wil leren kennen, die moet voortaan bij Jezus zijn: bij zijn boodschap, bij zijn daden, en bij zijn dood en opstanding. Voortaan geldt: wie Jezus gezien heeft, die heeft de Vader gezien (Joh. 14: 9). Het is vooral het laatste evangelie, dat van Johannes, waarin we de diepste en uitvoerigste reflecties op deze verbanden aantreffen, en waarin de toegang tot het koninkrijk van God en het eeuwige leven dan ook zonder meer gekoppeld wordt aan het geloof in Jezus (Joh. 3: 16).

Vandaar dat Jezus vanaf pasen, met een woord van de Duitse theoloog Rudolf Bultmann, van verkondiger tot verkondigde wordt. Want vanaf de opstanding heeft de Vader de Zoon verheerlijkt met een glorie die zijn weerga niet kent (zie Joh. 17: 5). Hij heeft hem een naam gegeven boven alle naam (Fil. 2: 9). Hij heeft hem alle macht gegeven in hemel en op aarde (Matt. 28: 18). Hij heeft hem opgenomen in hemelse heerlijkheid (Luc. 24: 51, Ef. 1: 20, 4: 10). En hij heeft daar zelfs alle dingen aan zijn voeten onderworpen (1 Kor. 15: 27; Ef. 1: 22). Vanaf pasen gaat de Vader de Zoon dan ook in het volle licht stellen. Zoals de Zoon altijd op de Vader gewezen had, zo laat de Vader nu overal op de Zoon wijzen. Alles draait nu in het Nieuwe Testament verder om hem. Nu hoeft dus ook niemand meer te zwijgen over het feit dat hij de Messias is. Integendeel: 'Laat het hele volk van Israël er daarom zeker van zijn', zegt Petrus, 'dat Jezus (...) door God tot Heer (*kurios*) en Messias is aangesteld' (Hand. 2: 36). Voortaan gaat het in de prediking van het goede nieuws over God dan ook vooral om de beslissende plaats die Jezus inneemt. Een belangrijk gegeven wordt nu bijvoorbeeld dat niemand de Vader kent, dan degene aan wie de Zoon het wil openbaren (Matt. 11: 27).

Maar hoe kan de Zoon het aan iemand openbaren als hij er niet meer is? Hij is immers opgestaan en ten hemel gevaren? Over het antwoord op die vraag laat het

Nieuwe Testament ook geen onduidelijkheid bestaan: dat doet Jezus door middel van de *Heilige Geest* van God. Die Geest had hem zelf ook al van meet af aan geïnspireerd en toegerust voor zijn taak (Matt. 1: 18-20, Luc. 1: 35; Matt. 3: 16, Marc. 1: 10, Luc. 3: 22, Joh. 1: 32v. ; Luc. 4: 14, 18v. , Matt. 12: 28, Joh. 3: 34). Welnu, het is diezelfde Geest die door de Vader en de Zoon gezonden wordt om ervoor te zorgen dat inderdaad de Zoon en via de Zoon de Vader wereldwijd in het middelpunt komt te staan. Daarvoor doopt Jezus met de Geest (Matt. 3: 11) en zullen zijn volgelingen de Geest ontvangen (Luc. 11: 3, Joh. 7: 39). De Geest zal hen 'levend maken' (Joh. 6: 63) en hun leren hoe ze ook in moeilijke situaties van Jezus kunnen getuigen (Luc. 12: 12); Hij zal zelfs door hen spreken (Matt. 10: 20, Marc. 13: 11). Kortom, de Geest is degene die Jezus' missie op aarde voortzet: hij zet mensen ertoe aan om de verkondiging van het koninkrijk door te laten gaan, en hij betreft mensen op de vergevende liefde van God door hen te betrekken op Jezus (Joh. 16: 14a). Degenen die de Geest ontvangen gaan dan ook zowel de Vader als de Zoon verheerlijken.

Het verbazingwekkende is dat dit niet geleidelijk aan gegroeid is, maar van meet af aan zo gegaan is. We hebben eenvoudig geen enkele aanwijzing dat er ooit een tijd geweest is in het vroegste christendom waarin Jezus niet aanbeden en verheerlijkt werd. Dat wordt wel verondersteld door de zogeheten 'ophemelings-theorie', volgens welke men Jezus gaandeweg steeds grotere metafysische eigenschappen ging toekennen, totdat hij na een aantal eeuwen ten slotte helemaal op één lijn gesteld werd met God. Deze theorie werd aan het eind van de vorige eeuw weliswaar nog van stal gehaald door de bekende theoloog H. M. Kuitert, maar wordt nu algemeen gezien als domweg in strijd met wat we weten over de eerste periode van het christendom. Van meet af aan gold: 'Het is de Geest die mij doet zeggen: Jezus Christus is de Heer' (zie 1 Kor. 12: 3b). De Geest leert de gelovige dus om Jezus 'Heer' te noemen, dat wil zeggen: hem de titel te geven die in het Oude Testament alleen aan God toekwam. Zo zag men dat al in de eerste christelijke gemeenten, en niet pas na vierhonderd jaar of zo. De Geest bevestigde de volstreekte eenheid tussen de Vader en de Zoon. Daarom kan het Nieuwe Testament hem ook nu eens aanduiden als de Geest van de Vader (bijvoorbeeld in Matt. 10: 20), dan weer als de Geest van de Zoon (bijvoorbeeld in Gal. 4: 6). Hij is immers de Geest van beiden.

Ik vat het bovenstaande nog even kort samen. In het Nieuwe Testament proclameert Jezus het koninkrijk van de Vader. Hij is daar zelfs zo nauw mee verbonden, dat hij zelf degene is die dat koninkrijk op aarde brengt, door het tot een realiteit te maken in zijn leven, lijden en sterven. God de Vader is vervolgens degene die zich in reactie daarop geheel met deze Jezus identificeert, en zich definieert als zijn God en Vader. De Geest is ten slotte degene die het werk van Jezus op aarde voortzet en afmaakt, zoals hij ook Jezus zelf al tot zijn werk aanzette. Hij inspireert mensen tot geloof en aanbidding van zowel de Vader als de Zoon.

Waar zijn we nu?

We maken na deze rondgang door de evangeliën even pas op de plaats. Hoever zijn we nu? Wat hebben we gevonden? Is met het bovenstaande 'bewezen' dat de drie-eenheidsleer bijbels is? Heb ik de lezer door middel van een handig opgebouwde collage van bijbelteksten zover gebracht dat hij moet zeggen: 'Nu kan ik het gelijk van de drie-eenheidsleer (helaas) niet langer ontkennen?' Nee. Van een sluitend bewijs is geen sprake. Het komt er op aan eerlijk te blijven, en niet onderhuids zaken binnen te smokkelen die het Nieuwe Testament niet te zien geeft. Wat het Nieuwe Testament echter wel toont, is dit patroon van over en weer op elkaar betrokken zijn van Vader, Zoon en Geest in het drama van de heilsgeschiedenis. Alle drie zijn ze in wederzijdse achting voor elkaar en in volhardende liefde betrokken op het terugbrengen van de mensenwereld bij God.

Wat het Nieuwe Testament ons ook laat zien, is dat het in het verlengde van deze wederzijdse betrokkenheid op elkaar van Vader, Zoon en Geest gebruikelijk wordt om deze drie, of twee van de drie, in één adem te noemen. Zo worden Jezus en God de Vader in één adem genoemd aan het begin van alle brieven van Paulus (Rom. 1: 7, 1 Kor. 1: 3, 2 Kor. 1: 2, Filip. 1: 2, Gal. 1: 3, 2 Thess. 1: 1-2, 1 Tim. 1: 1-2). Op andere plaatsen wordt ook de Geest daar nog bij genoemd (Matt. 28: 19, de doopformule; 2 Kor. 13: 13, de nieuwtestamentische zegen; Gal. 4: 6; Ef. 5: 18-20; 1 Petr. 1: 1-2 en Jud. 20-21). Daarmee is nog altijd niet gezegd dat Vader, Zoon en Geest delen in een en dezelfde goddelijke natuur (dus dat ze alle drie 'God' zijn). Er is wel mee gezegd dat ze op deze manier gezamenlijk het voorwerp zijn van de christelijke aanbidding van God. Dat is al wonderlijk genoeg, want aanbidden mag je natuurlijk alleen God.

Het is overigens belangrijk om hier de volgorde goed in het oog te houden. Wie de wortels van de drie-eenheidsleer in het Nieuwe Testament wil aanwijzen, doet er goed aan niet naar een paar losse bijbelteksten te verwijzen. Daarmee kun je zelfs lelijk de mist ingaan, bijvoorbeeld wanneer je er van uit zou gaan dat de enkele woorden uit 1 Johannes 5: 7 ('... in de hemel, de Vader, het Woord en de Heilige Geest; en deze drie zijn Eén', SV) authentiek zouden zijn. Want hier gaat het om een toevoeging uit de Middeleeuwen, bedoeld om het gelijk van de kerk te bewijzen. Om te kunnen begrijpen waar de drie-eenheidsleer vandaan komt, moet men zich op iets heel anders richten dan op enkele losse bijbelteksten, namelijk op de *grondpatronen* van Gods reddingswerk in zowel het Oude als het Nieuwe Testament. Het Nieuwe Testament *gaat* zelfs helemaal over de consequent volgehouden samenwerking van Vader, Zoon en Geest in het plan om ten dode opgeschreven mensen deel te geven aan Gods koninkrijk en daarmee aan het eeuwige leven. Dat is de kern van het gebeuren waar de evangeliën en de brieven onze aandacht op willen vestigen. Vandaar dat we hierboven vrij uitvoerig bij deze grondpatronen

stilstonden, in de hoop de lezer er gevoelig voor te maken. Vanuit deze grondpatronen kunnen we vervolgens begrijpen waarom in zoveel afzonderlijke teksten in één adem over Vader, Zoon en/of Geest gesproken wordt.

De laatste stap

Nu zou men nog kunnen zeggen dat van de genoemde drie personen, die volgens het Nieuwe Testament een rol spelen in het drama van de heilsgeschiedenis, alleen de Vader werkelijk God is. Jezus en de Geest zijn dan instrumenten die een rol spelen in Gods handelen. Ze staan als het ware voor twee verschillende aspecten van de manier waarop God zich met ons inlaat: Jezus is de profeet-bij-uitstek die Gods boodschap verkondigt, en de Geest is een ander woord voor Gods werkzaamheid in mensen. In de economie van het heil, of populairder gezegd: in het reddingsplan van God, meldt God zich op aarde via de mens Jezus en via deze Geest. En in de realisering van dat plan zijn deze drie éénsgezind. Maar, zo menen sommigen, God zelf is natuurlijk veel meer dan dat plan. In zijn wezen gaat hij dan ook nog weer achter Jezus en de Geest schuil, en kan hij zelfs nog wel heel anders zijn. Wie oog in oog met Jezus staat, ontmoet daarmee nog niet per se God zelf. Jezus is de (of in elk geval een) *weg* naar God, net zoals de Geest dat is. Zodra je via die weg God gevonden hebt, heb je het eigenlijke doel bereikt, en heb je de weg achter je gelaten. Jezus en de Geest zijn als steigerwerk dat weer afgebroken wordt zodra het huis klaar is. God zelf is zo bezien uiteindelijk niet drie-enig, maar gewoon enkelvoudig.

Het is deze voorstelling van zaken die de kerk met haar drie-eenheidsleer harts-tochtelijk heeft afgewezen. Want hiermee geef je de heilsgeschiedenis zoals die in de Bijbel beschreven wordt een secundaire, ondergeschikte plaats. Het evangelie van de gekruisigde Heer en de levendmakende Geest is in deze voorstelling immers niet langer het beslissende gebeuren waarbij God zich in het hart laat zien. Het is meer een opstapje naar de mogelijk nog weer heel andersoortige eeuwige God die zich *achter* zijn drievoudige aardse gestalte bevindt. Meestal ziet men het dan zo, dat deze het hoogst zijnde is, de onbewogen beweger, het Ene, het Absolute, of hoe de filosofen het ook maar genoemd hebben. Een godheid die zo verheven is dat hij alleen langs mystieke weg te bereiken is, onmogelijk nog te verenigen met het beeld van de lijdende Christus en de zuchtende Geest. Maar als dat waar is, hebben we uiteindelijk dus nog geen idee waar we met God aan toe zijn. Dan staat het hele christelijk geloof alsnog op losse schroeven...

Op deze manier doe je echter geen recht aan de Bijbel en neem je de heilsboodschap die deze brengt niet serieus. Want in de Bijbel laat God zich niet alleen kennen *via* Jezus Christus en de Geest, maar ook als de God die geheel één met hen is. Er is dus geen God-achter-God. De God die zijn Zoon gaf en zijn Geest is de enige

die we kennen. Zoals God zich heeft laten kennen in Jezus en de Geest, zo is hij ook werkelijk – eeuwig en altijd. Maar als dat zo is, dan moeten we ook de laatste beslissende stap durven zetten. Want dan kan het niet anders of Jezus en de Geest delen in Gods wezen. In de toewending naar ons mensen waarover het evangelie vertelt, laat God zich zien als de God die altijd vereenzelvigd is met de Zoon en de Geest en nooit zonder hen gedacht kan worden. Zo alleen nemen we serieus dat wie Jezus heeft gezien, de Vader heeft gezien (Joh. 14: 9). En dat het de Geest is die de diepten van God doorgrondt en ons in deze kennis van God laat delen (1 Kor. 2: 10-14). Want de door de Geest bemiddelde kennis van God is niet een soort mystieke extase, of een onbestemd zwevend gevoel, maar een kennis die helemaal gestempeld is door de lijdende en aan het kruis vermoorde Jezus (1 Kor. 2: 2, 8).

Het is om deze redenen dat de vroege kerk niet is blijven staan bij een zogeheten economische drie-eenheidsleer, volgens welke Vader, Zoon en Geest slechts tijdelijk 'eensgeestes' met elkaar samenwerkten. De kerk heeft ingezien dat zij de bijbelse boodschap alleen maar recht kan doen door ook de laatste stap te zetten: *als dit de manier is waarop God zich aan ons openbaart, dan is het ook de manier waarop God werkelijk bestaat – eeuwig en altijd*. Want we zouden Gods openbaring in Christus en de Geest niet serieus nemen als we daarachter nog weer een heel andere God zouden vermoeden. Dat zou dan een grote Onbekende worden, de 'verborgen God' die Luther zoveel schrik aanjoeg dat hij bij tijden toch weer bang was dat God in de Bijbel maar deed alsof. Het evangelie wil ons er juist van doordringen, dat God nooit meer anders zal zijn dan zoals hij zich de heilsgeschiedenis heeft laten kennen. Ja, dat hij goed beschouwd zelfs nooit anders geweest is: altijd één met Christus en de Geest. De drie-eenheidsleer is zo bezien de zekering op de hart van de bijbelse boodschap. God is licht, en er is in het geheel geen duisternis in hem (1 Joh. 1: 5). Dat kan alleen als God niet dubbel is maar transparant, dus als zijn wezen geheel in overeenstemming is met zijn drievuldige openbaring. Maar dan is Gods wezen dus zelf ook drievuldig. Dan horen Jezus en de Geest essentieel en van eeuwigheid tot in eeuwigheid bij God. Zij delen in Gods ene wezen, want *Gods Naam is in hen* (Ex. 23: 22).

Het zal duidelijk zijn dat het vanuit de Bijbel gezien dus werkelijk geen gods-lastering is om in een drie-enige God te geloven. Weliswaar zal geen mens ooit het laatste woord kunnen spreken over hoe Gods eenheid zich precies verhoudt tot zijn drieheid – daarvoor is ons mensenverstand gewoon te beperkt. Maar daarom is het nog geen onzin; het is juist, zoals we zagen, de enige manier om werkelijk recht te doen aan wat het Nieuwe Testament ons vertelt. Het gaat pas mis, zodra we los van het Nieuwe Testament gaan speculeren over hoe God in elkaar zit. Dat is in de geschiedenis van de theologie helaas maar al te vaak gebeurd. De juiste reactie daarop is niet om de drie-eenheidsleer af te wijzen, maar juist om haar weer

op te halen vanuit de Bijbel zelf. Dan blijkt dat het niet met een onsje minder toekan. Wie dus om moslims of anderen tegemoet te komen de drie-eenheidsleer tussen haakjes wil zetten, laat precies datgene los wat het christelijk geloof christelijk maakt. Want om Jezus te zien als een bijzonder inspirerend mens, een profeet of een wijsheidsleraar, en om de Geest te zien als een kracht – daarvoor hoeft men nu eenmaal geen christen te zijn. Het unieke inzicht van de vroegste christenen was nu juist, dat we in Jezus met niemand minder dan God zelf te maken hebben. En daarmee is de drie-eenheidsleer zoals we zagen al in de kiem gegeven.

De praktische betekenis van de drie-eenheidsleer

Wat is nu de praktische relevantie van dit alles? Dat laat zich goed zichtbaar maken door de spirituele opties op te sommen waaromheen de drie-eenheidsleer de bakens uitzet, omdat ze minder-dan-christelijk (sub-christelijk) zijn. Dat zijn er welgeteld zes. Alle zes zijn het tot op de dag van vandaag *live options*, die dus daadwerkelijk en soms zelfs massaal voorkomen. Maar alle zes doen ze onrecht aan de nauwe verbondenheid tussen Vader, Zoon en Geest. De drie-eenheidsleer is dus bedoeld om de wacht te houden rond dit unieke verhaal van het evangelie, waarin God slechts gekend wordt via Christus en de Geest. Dat betekent dus:

- *Geen Zoon zonder Vader.* Christenen kunnen zich er niet tevreden mee te stellen Jezus te zien als een historische figuur die ons allerlei belangrijke waarheden leerde en goede morele voorbeelden gaf. Wie het Nieuwe Testament recht wil doen, kan in hem onmogelijk slechts een profeet of wijsheidsleraar zien. Want zijn enige intentie was ons in contact te brengen met degene die zijns inziens altijd en overal de belangrijkste Persoon is, namelijk zijn God en Vader. Daarom is er eenvoudig geen navolging van Jezus mogelijk zonder gerichtheid op God. Wie anders over Jezus denkt, heeft het niet over de Jezus van het Nieuwe Testament, de geliefde Zoon van God.
- *Geen Vader zonder Zoon.* Volgens het christelijk geloof kun je nooit op zo'n manier met God omgaan, dat de persoon en het werk van Jezus er niet wezenlijk meer toe doen. Kruis en opstanding zijn geen stadium dat je (zoals sommige Korintiërs en andere gnostisch-beïnvloede christenen dachten) weer achter je kunt laten in een moment van spirituele verlichting of mystieke verrukking. Jezus is de weg tot God, maar niet op de manier van de reiziger die de weg waarlangs hij reist vergeet zodra hij het doel bereikt heeft. Integendeel: 'Men zal nooit een plek kunnen vinden in het hart van de Vader waar de gekruisigde en opgestane niet ook aanwezig is' (Mike Higon). Wie er anders over denkt, heeft het over een andere godheid dan de God die het Nieuwe Testament ons verkondigt.

- *Geen Zoon zonder Geest.* Het is naar christelijk besef niet mogelijk om een relatie met Christus te hebben die niet door de Geest gelegd en bemiddeld wordt. Zonder de Geest blijft Jezus voor ons ofwel opgesloten in het verleden, als een weliswaar belangrijke maar toch tamelijk mysterieuze historische figuur, ofwel op onbereikbare afstand in de hemel. Het is slechts de Geest die de brug slaat over de weerbarstige kloof tussen het verleden en het heden, door te laten zien hoe allesbeslissend Jezus voor ons is. Het is ook de Geest die Jezus vanuit de hemel in het mensenhart brengt, door dat mensenhart er innerlijk van te overtuigen dat er niemand is in hemel en aarde die het meer bemint dan juist deze Jezus (Nederlandse Geloofsbelijdenis, artikel 26).

- *Geen Geest zonder Zoon.* Een christen is dus vervuld met de Geest – maar die Geest doet je nooit zózeer vallen of profeteren en brengt je nooit zózeer in hoger sferen, dat je geen boodschap meer hebt aan het kruis waaraan Jezus stierf voor jouw zonden. Want de Geest geeft vreugde en troost vanuit kruis en opstanding van Christus. Hij bewerkt dus geen *feel good* geloof waarin alles draait om zelfbevestiging en positief denken. Elke vorm van spiritualiteit waarin ik God in mezelf of mezelf in God aantref zonder dat Jezus eraan te pas komt, is dus sub-christelijk: je bent er misschien een spiritueel mens mee, maar geen christen. Wie op spirituele wijze aan Jezus voorbij denkt te kunnen komen, heeft het over een andere Geest dan die van de Vader en de Zoon.

- *Geen Vader zonder Geest.* Christelijk in God geloven is nooit geesteloos. Het gaat in het christendom niet om een verre, afstandelijke God die ooit als een intelligente horlogemaker de wereld in elkaar gezet heeft maar zich verder niet meer met haar bemoeit. In zo'n deïstische God kan men op een puur rationele manier geloven. Maar dat is christelijk gesproken te weinig. Geloven raakt immers je hart en vernieuwt je leven. Het betekent dat je door de Geest opgenomen bent in een innige relatie met de Vader. De Bijbel gebruikt daar grote woorden voor, zoals 'opnieuw geboren' of 'levend gemaakt worden' door de Geest. In God zijn is dus een hartschotelijk gebeuren: het is letterlijk 'enthousiast' zijn (dat woord komt van *en* = in, en *theos* = God). Je kunt deze gemeenschap met de Vader slechts kennen als je erin ingeleid bent door de Geest – of je hebt het over een andere Vader dan degene die volgens het Nieuwe Testament zijn Geest zond.

- *Geen Geest zonder Vader.* Tenslotte voert de Geest nooit voorbij aan de concrete plannen en bedoelingen van God de Vader met deze harde aardse werkelijkheid. Hij brengt je via Christus namelijk weer terug bij het verlangen van de Vader. Hij doet je dus nooit voorbijgaan aan Gods koninkrijk en zijn gerechtigheid. Hij doet je juist met de schepping meezuchten zolang dat koninkrijk nog niet voltooid is (Rom. 8).

Het was immers dezelfde Geest die Jezus al inspireerde tot diens verkondiging van dat koninkrijk. Die Geest wil niet dat christenen zich terugtrekken in een sfeer van religieuze zelfbevrediging, maar rust hen toe tot een leven in getuigenis en dienstbaarheid.

Zo bakent de drie-eenheidsleer het coördinatenveld af waarbinnen christelijk geloof kan gedijen. De drie-eenheidsleer is niet voor niets, samen met de leer over wie Jezus is, het oerdogma van de christelijke gemeenschap: de richtlijn-bij-uitstek aan de hand waarvan men de geesten kan onderscheiden, om te onderzoeken of zij uit God zijn.

Verder lezen:

- Gijsbert van den Brink, 'De hedendaagse renaissance van de triniteitsleer. Een oriënterend overzicht, *Theologia Reformata* 46, 2003, p. 210-240.
- Paul M. Collins, *The Trinity. A Guide for the Perplexed*, Londen 2008.
- 'The Doctrine of the Trinity in Faith and Global Theology', Speciaal nummer van het *Journal of Reformed Theology* 3. 1 (2009), p. 1-107; vergelijk ook nr. 3.2 voor opstellen over hoe de drie-eenheid momenteel beleefd wordt in Afrika, Azië en Latijns-Amerika.
- Robert Letham, *The Holy Trinity. In Scripture, History, Theology, and Worship*, Phillipsburg 2004.
- Alco Meesters, *God in drie woorden*, Zoetermeer 2006.
- Herwi Rikhof, *Die in ons wonen. Spiritualiteit, liturgie en theologie van God de Drie-Ene*, Tiel 2003.

Over de auteurs

Prof. dr. Bram van de Beek (1946) is hoogleraar systematische theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij schreef verscheidene boeken en veel artikelen op zijn vakgebied. Hij is tevens bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Stellenbosch in Zuid-Afrika. Van de Beek is lid van de Protestantse Kerk Nederland.

Drs. Koert van Bekkum is adjunct-hoofdredacteur van het Nederlands Dagblad en theoloog. Hij publiceerde onder meer over de Bijbelse geschiedschrijving en over de rol van moraal en religie in het integratiedebat. Begin 2010 hoopt hij te promoveren op de verhouding tussen de boodschap en de verwijzing naar het verleden in de geschiedschrijving van Israëls vestiging in Kanaän. Hij is lid van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt).

Prof. dr. ir. Arie van den Beukel is emeritus hoogleraar in de natuurkunde van de Technische Universiteit Delft. Van zijn hand verschenen verschillende boeken over de relatie (christelijk) geloof - wetenschap, waarvan 'De dingen hebben hun geheim' het bekendste is. Hij is lid van de Protestantse Kerk Nederland.

Erik Bolks (1974) werkt als stedenbouwkundige en renovatiearchitect in Rotterdam. Tot 2009 was hij de voorzitter van ContrariO, vereniging voor homo's en lesbiennes in de gereformeerde kerken. Hij is lid van de gereformeerde kerk (vrijgemaakt) in Delft.

Prof. dr. Gijsbert van den Brink (1963) is universitair hoofddocent dogmatiek aan de Vrije Universiteit en bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van het gereformeerd protestantisme aan de Universiteit Leiden. Sinds hij ontdekte dat de aanval doorgaans de beste verdediging is, publiceert hij liever op het gebied van de dogmatiek (= de uiteenzetting van wat christenen geloven) dan op dat van de apologetiek. Zo schreef hij onder meer over de drie-eenheidsleer. Van den Brink is lid van de hervormde gemeente te Woerden.

Otto de Bruijne (1949) was als docent godsdienst werkzaam op het Johannes Fontranus College te Barneveld, werkte als secretaris binnenland voor het internationaal evangelisch hulpfonds TEAR Fund, was coördinator van de afdeling voor Ethiek, Samenleving en Ontwikkeling van de Association of Evangelicals in Africa, en programma-maker en televisiepresentator bij de Evangelische Omroep. De Bruijne is actief als publicist en spreker en is lid van een evangeliegemeente.

Prof. dr. Cees Dekker (1959) is universiteitshoogleraar aan de Technische Universiteit Delft en werkzaam op het grensgebied van de nanowetenschap en de biologie. Hij is co-redacteur en co-auteur van verschillende boeken op het grensvlak van geloof en wetenschap. Dekker is lid van een evangeliegemeente in Delft.

Drs. R.J.A. Doornenbal (1966) is opleidingsdocent aan de Academie voor Theologie van Christelijke Hogeschool Ede. Hij publiceerde populairwetenschappelijke artikelen over kerkhistorische en cultuurfilosofische thema's. Momenteel werkt hij aan een dissertatie over leiderschap in de *emerging church* beweging. Hij is lid van de Nederlands Gereformeerde kerk te Ede.

Dr. René Fransen (1965) is bioloog en werkt als wetenschapsjournalist bij de Universiteitskrant, van de Rijksuniversiteit Groningen. Daarnaast schrijft hij freelance over wetenschap voor onder meer het Nederlands Dagblad. In 2009 verscheen van hem het boek 'Gevormd uit sterrenstof', over schepping en evolutie. Hij is lid van een evangelische gemeente.

Prof. dr. ir. Richard Goossens (1965) is hoogleraar fysieke ergonomie aan de Technische Universiteit Delft. Hij noemt zichzelf een romantisch atheïst. Dat betekent dat hij niet gelooft in een God of in een hiernamaals, maar dat hij daarnaast ook niet denkt dat wanneer de wetenschap over hele kleine stukjes wetmatigheden kennis verzamelt, we dan ook vanzelf het grote geheel begrijpen. Voor het grote geheel blijft er in zijn ogen dus ruimte voor romantische, niet wetenschappelijke interpretaties.

Dr. ir. Rudi Hakvoort (1966) is partner bij *D-Cision*, een internationaal adviesbureau op het gebied van energievraagstukken, universitair hoofddocent aan de faculteit Techniek, Bestuur en Management van de TU Delft en bijbelleraar. Van zijn hand verschenen verschillende boeken, onder meer op het gebied van leiderschap en geloofsopbouw.

Drs. Johan Klein Haneveld (1976) is werkzaam als bureauredacteur bij het Tijdschrift voor Diergeneeskunde. Van zijn hand verschenen de romans Neptunus en Het Wrak. Hij leverde bijdragen aan verschillende boeken en schrijft regelmatig voor het christelijke tijdschrift Bodem. Hij is lid van een evangelie gemeente in Delft.

Drs. Hans Hoogerduijn is leraar aan het Greijdanuscollege in Zwolle en al jaren intensief bezig met het thema schepping en evolutie. Hij is lid van de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt.

Dr. Ard Louis (1968) is Royal Society University Research Fellow en Reader in Theoretical Physics aan de Universiteit van Oxford. Hier is hij hoofd van een interdisciplinaire onderzoeksgroep die werkt op het grensvlak tussen de natuurkunde, scheikunde en de biologie. Hij is international secretary van Christians in Science (www.cis.org.uk) en lid van St. Aldates Church.

Drs. Simon van der Lugt (1962) is sinds 2006 predikant van de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) in Delft. Hij deed daarvoor dertien jaar missionair werk in Rotterdam. Hij bereidt een proefschrift voor over de contacten tussen orthodoxe christenen en hindoes in Nederland.

Drs. Jan Mudde (1958) is predikant van de Nederlands Gereformeerde kerk te Haarlem. Hij schrijft voor het blad *Opbouw* en heeft een bijzondere belangstelling voor exegetische en hermeneutische vragen.

Mustafa is geboren in Turkije aan de kust van de Zwarte Zee en woont al meer dan tien jaar in Nederland. Mustafa heeft een islamitische achtergrond. Rond 1997 leerde hij Jezus kennen zoals de Bijbel van Hem getuigt. Mustafa is lid van de Protestantse Kerk Nederland en zet zich van daar uit in om een brug te slaan naar de moslimgemeenschap.

Arie van Nieuwkerk (1959) is leraar Nederlands aan een school voor voortgezet onderwijs. In zijn vrije tijd maakt hij gedichten en speelt hij gitaar. Hij is lid van een evangeliegemeente in Delft, waar hij aanbiddingsleider is en onderdeel uitmaakt van een muziekgroep.

Drs. Evert Jan Ouweneel (1972) is cultuurfilosoof en Corporate Identity Advisor voor de Europese kantoren van hulp- en ontwikkelingsorganisatie World Vision. Daarnaast is hij voorzitter van GIDSnetwerk, een landelijke netwerkorganisatie. Ook verzorgt hij lezingen en seminars over grote maatschappelijke ontwikkelingen. Meer informatie op www.websophia.com. Ouweneel is betrokken bij een plaatselijke kerk maar karakteriseert zich als oecumenisch.

Dr. Stefan Paas (1969) is lector Theologie aan de Christelijke Hogeschool Ede en universitair docent missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen en de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij publiceerde verschillende boeken over Oude Testament, zendingstheologie en politieke ethiek. Hij is lid van de Christelijke Gereformeerde Kerk in Amsterdam.

Prof. dr. Eric Peels (1956) is hoogleraar oudtestamentische vakken aan de Theologische Universiteit Apeldoorn. Hij publiceerde studies o.a. over het godsbeeld van het Oude Testament en de exegese van het boek Jeremia. Hij is lid van de Christelijke Gereformeerde Kerk.

Drs. C.W. Rentier (1963) is predikant-directeur van de stichting Evangelie & Moslims (www.evangelie-moslims.nl). Hij schreef veel artikelen, brochures, e.d. over het omgaan met moslims en de islam vanuit christelijk perspectief. Van zijn hand verscheen het boek 'Europa, het Mekka van de islam?' Rentier is lid van de Protestantse Kerk Nederland.

Drs. Peter Siebe (1959) werkt als journalist bij het EO-radioprogramma 'Dit is de Dag'. Hij publiceert regelmatig over natuur- en milieuzorg in christelijk perspectief. Sinds 2006 is hij voorzitter van het Christelijk Ecologisch Netwerk, een samenwerkingsverband van 15 organisaties ter bevordering van een zorgzame omgang met Gods schepping.

Drs. Reinier Sonneveld (1978) is theoloog en schrijver. Hij regisseerde korte films en schreef enkele *graphic novels*. Ook publiceerde hij een tiental non-fictie boeken over geloven. Zijn jongste boek is *Het goede leven*. Sonneveld is niet lid van een kerk; momenteel richten hij en zijn vrouw met enkele andere gezinnen een christelijke gemeenschap op, 'Heem'.

Drs. Cees Stavleu (1959) is onderzoeker / auteur bij de Studiebijbel Oude Testament van het Centrum voor Bijbelonderzoek te Veenendaal. Daarnaast is hij docent Oude Testament aan de Christelijke Hogeschool te Ede. Hij is predikant van de Vrije Evangelische Gemeente te Bennekom.

Dr. ir. Martine van Veelen (1972) is projectmanager en docent bij het centre for entrepreneurship aan de Technische Universiteit Delft. Als bestuursvoorzitter van stichting LINK is zij actief op missionair gebied (www.linkdelft.nl). Ze is lid van een evangelie gemeente in Delft.

Herman van Wijngaarden (1963) werkt bij de Hervormd Gereformeerde Jeugd Bond (HGJB). Hier is hij onder andere verantwoordelijk voor materialen en bezinning over homoseksualiteit. Hij was redacteur van de HGJB-notitie 'Handreiking voor gesprek met homoseksuele jongeren'. Verder is hij redacteur van uitgeverij Jes! (HGJB/Boekencentrum). Van Wijngaarden is lid van de Protestantse Gemeente in Driebergen (PKN).

Dr. Arie Zwiep (1964) is universitair docent Nieuwe Testament en Hermeneutiek aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en doceert tevens aan de Christelijke Hogeschool Ede. Hij schreef verscheidene boeken en artikelen op het nieuwtestamentisch vakgebied en over de bijbelse hermeneutiek. Hij is lid van de Protestantse Kerk in Nederland.